

ČESKOSLOVENSKÁ ARMÁDA A MESTSKÁ SPOLOČNOSŤ V BANSKEJ BYSTRICI V ROKOCH 1918 – 1939 (náčrt problematiky)

PETER CHORVÁT

CHORVÁT, P.: Czechoslovak Army and Urban Society in Banská Bystrica in 1918 – 1939 (Problem Outline). *Vojenská história*, 2, 17, 2013, pp 32-49, Bratislava.

In the study in question, the author focuses on four interconnected thematic areas:

1. Construction of barracks and urbanism;
2. The army and social or cultural life of the town;
3. The army and the town's economics;
4. The garrison's impact on political and national situation in the town.

At the beginning of the entry, the author briefly characterizes the significance of the town of Banská Bystrica within the Czechoslovak Republic of 1918 – 1939, stating that the town had become the political, cultural and educational centre of almost the whole central Slovakia at that period. At the same time, it is mentioned that Banská Bystrica used to be the town with a strong garrison of the Czechoslovak army and therefore also an important military town.

In relation with urbanism, the author deals with construction of new objects built in the town for the Czechoslovak army needs. The VII. Garrison Headquarters building, built ad hoc, was the specific substantiation of the military importance of Banská Bystrica in the second half of the 1930's. In spite of that, the searing question of locating the military persons in the town was never fully solved during the whole interwar period. Considering the social and cultural life of the town in the period in question, the author interprets events such as theatre performances, military music performances, sports events, etc. The entry also provides information about leisure time options of the officers and sergeants of the Czechoslovak army in the town. Author further pays relevant attention also to the economic situation of the town in relation to the army.

Military History. Czechoslovakia. Czechoslovak Army and Urban Society in Banská Bystrica. 1918 – 1939.

Problematika interakcie československej armády a mestskej spoločnosti v meste Banská Bystrica v rokoch 1918 – 1939 predstavuje nesmierne zaujímavý, no zároveň aj relatívne málo známy fenomén v dejinách tohto mesta všeobecne. Tomuto konštatovaniu tak priamo zodpovedá situácia v odbornej literatúre i v populárno-náučných prácach historikov, kde práve uvedenému vzťahu vo vymedzenom období doteraz nebola venovaná väčšia pozornosť. Výnimku pritom predstavuje len originálna štúdia Marianny Bárdiovej o

význame vojenskej hudby pre kultúrno-spoločenský život tohto mesta.¹ Niektoré informácie k téme síce boli publikované aj v ďalších prácach týkajúcich sa dejín mesta, respektíve v publikáciách encyklopedického a syntetického charakteru,² no neraz ide o údaje čiastkové, sekundárne a stojace mimo centra záujmu konkrétneho autora.

Na druhej strane sa žiada konštatovať, že najmä vo viacerých fondoch Vojenského historického archívu v Bratislave je archivovaných množstvo dokumentov, ktoré sa stali rozhodujúcou pramennou základňou práve pre napísanie tejto štúdie. V menšej miere sme pri interpretácii tohto problému čerpali aj z archíválií Vojenského ústredného archívu – Vojenského historického archívu v Prahe a taktiež z niektorých ďalších archívov.

Vychádzajúc zo známej a novátorsky prínosnej štúdie historika Lubomíra Liptáka,³ publikovanej ešte v roku 1999, sme sa pri interpretácii tohto problému zamerali na štyri navzájom súvisiace tematické okruhy:

1. Výstavba kasární a urbanizmus;
2. Armáda a spoločenský, resp. kultúrny život mesta;
3. Armáda a ekonomika mesta;
4. Pôsobenie posádky na politickú a národnostnú situáciu v meste.

Ako už uviedol Lubomír Lipták, rok 1918 zároveň nie je ako východisko pre skúmanie vplyvu armády na život mesta najideálnejší.⁴ Na jeho sformovanie do modernej podoby mali vplyv najmä udalosti a procesy ešte z 19. storočia. Predovšetkým to bolo zavedenie všeobecnej brannej povinnosti v roku 1868 a s tým súvisiaca nevyhnutnosť plne prejsť na kasárenské ubytovanie vojska. To sa v plnej miere týka aj Banskej Bystrice.

Poslaním tejto štúdie pritom nie je podrobný výpočet všetkých detailov interakcie československej armády a tohto mesta v uvedenom období. Z viacerých dôvodov tak napríklad nebolo možné uviesť všetky kultúrne podujatia, na ktorých sa armáda v meste podieľala; všetky budovy, ktoré československá vojenská správa postavila, respektíve mala v prenájme; podrobnú charakteristiku výdavkov a príjmov mesta vo vzťahu k armáde atď. Považujeme však za potrebné aspoň v hlavných rysoch uviesť rozhodujúce momenty tejto interakcie, čo so sebou na druhej strane prináša aj predstavenie viacerých konkrétnych osobností, udalostí, realizácií a objektov, ktoré do nej zasiahli, resp. patrili. Zámerne sme pritom osobitnú pozornosť venovali roku 1919. V štúdiu sme sa však nevyhli ani uvedeniu niektorých všeobecných momentov a pri jej tvorbe sme skĺbili tematické a časové hľadisko.

Časové determinanty interakcie spomínaných dvoch veličín sa pritom presne nekryjú so vznikom a zánikom Československej republiky. Konkrétne ide o obdobie od 22. decembra 1918 do konca marca 1939. Ak prvý dátum znamená obsadenie mesta československými vojenskými jednotkami, tak druhý súvisí s postupným odchodom väčšiny dôstojníkov – Čechov z územia konštituovaného Slovenského štátu po predchádzajúcom rozpade Česko-Slovenska.

¹ BÁRDIOVÁ, M. Zástoj vojenskej hudby v kultúrno-spoločenskom živote Banskej Bystrice v rokoch 1918 – 1938. In *Vojenská hudba v kultúre a histórii českých zemí*. Praha : Etnologický ústav AV ČR 2007, s. 389-413. ISBN 978-80-871112-7.

² Napríklad dislokáciu jednotiek československej armády v Banskej Bystrici v rokoch 1920 – 1938 pozri: FIDLER, J. – SLUKA, V. *Encyklopedie branné moci Republiky Československé 1920 – 1938*. Praha : Libri 2006, s. 49. ISBN 80-7277-256-2.

³ Bližšie pozri: LIPTÁK, L. Armáda a mestská spoločnosť na Slovensku v medzivojnovom období (náčrt problematiky). In *Vojenská história*, roč. 3, 1999, č. 3, s. 3-19. ISSN 1335-3314.

⁴ LIPTÁK, ref. 3, s. 3.

Naším cieľom tak všeobecne bolo pertraktovať tento fenomén, publikovať viaceré nové a doposiaľ málo známe informácie k nemu a súčasne prispieť k poznaniu vojenskej každodennosti mesta v sledovanom období.

Vznik Československej republiky v roku 1918 zastihol Banskú Bystricu ako malomesto s nedostatočne vyvinutým priemyslom, ktoré malo vysoký počet verejných a štátnych úradníkov a taktiež študentov.⁵ V prvých mesiacoch existencie nového štátu, a to budeme interpretovať aj v súvislosti s vojenskými udalosťami, nastal v meste hlboký hospodársky a politický rozvrat a chaos. Politicky sa situácia síce konsolidovala koncom roka 1919, no hospodárstvu mesta sa ešte pomerne dlhé obdobie „nedarilo“ dosiahnuť index predvojnovy úrovne.

Banská Bystrica sa v konštituovanej Československej republike postupne stala politickým, kultúrnym a kultúrno-vzdelávacím centrom takmer celého stredného Slovenska. Do konca roka 1922 bolo mesto sídlom Zvolenskej župy, v nasledujúcom období sa sídlom XVIII. župy stal Zvolen. V roku 1919 malo mesto 10 734 prihlásených obyvateľov, v roku 1930 11 374 a napokon v roku 1940 13 045.⁶ Z hľadiska sociálnej a zamestnaneckej štruktúry Banská Bystrica v sledovanom období nebola robotníckym mestom, bola skôr mestom úradníckym, remeselníckym, sídlom úradov, inštitúcií a centrom kultúry a športu.⁷ V tejto súvislosti treba dodať, že v celom sledovanom období bola Banská Bystrica mestom s pomerne silnou vojenskou posádkou, a teda v rámci organizácie československej armády bola aj významným mestom vojenským.

Do roku 1918 mala rakúsko-uhorská armáda priamo v meste, respektíve v jeho najbližšom okolí, v správe viacero vojenských objektov. V meste samotnom sa nachádzali dva kasárenské komplexy. Boli to tzv. mestské kasárne spoločnej rakúsko-uhorskej armády a tzv. honvédske, resp. radvanské kasárne nachádzajúce sa na okraji mesta. V blízkosti týchto dvoch komplexov sa nachádzali, prípadne k nim gravitovali ďalšie objekty, resp. priestory. V prípade mestských kasární to bolo neďaleké cvičisko na rozložitom pahorku Bánoš. Ohľadom honvédskeho kasární, ktoré pozostávali z objektov sčasti zastaraných a hygienicky nevyhovujúcich už v 19. storočí,⁸ treba napríklad spomenúť cvičisko a blízky augmentačný sklad v užšej lokalite Fončorda. Okrem toho rakúsko-uhorská armáda zabezpečovala aj ďalšie sklady (sklad strelného prachu Pršany, sklad liadku na pahorku v smere na obec Podlavice), strelnice (v blízkosti skladu liadku Podlavice a pri obci Horná Mičiná) a iné objekty.

Nástup náhradného práporu banskobystrického 16. vlastibraneckého (honvédskeho) pešieho pluku⁹ na Štiavničkách 30. októbra 1918¹⁰ – zhodou okolností práve v deň Martinskej

⁵ CHORVÁT, T. *Banská Bystrica a šport v rokoch 1918 – 1938, Vplyv športu a športových spolkov na mesto a spoločnosť Banskej Bystrice v období I. Československej republiky*. Banská Bystrica : Hanuman 2005, s. 9. ISBN 80-968233-0-2.

⁶ CHORVÁT, ref. 5, s. 9.

⁷ Tamže.

⁸ Porovnaj: Vojenský historický archív Bratislava (ďalej len VHA Bratislava), M. kir. pozsonyi IV. honvéd kerületi parancsnokság, 483 szám/e ü. f., Dr. Elbel Károlyi főtörzsorvos, kerületi egézségügyi főnök, f. IV. HKP, šk. 50; VHA Bratislava, Přednosta vojenského zdravotnictví na Slovensku, Čís. 1746, f. ZVV Bratislava 1919, šk. 17.

⁹ Bližšie pozri: DESEŐ, L. *A m. kir. besztercebányai 16. honvéd gyalog ezred története*. Budapest 1941; Takisto: CHORVÁT, P. Banskobystrický 16. vlastibranecký peší pluk v rokoch prvej svetovej vojny – vzťah pluku k doplnovaciemu okresu a nebojové aktivity útvaru. In *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 3, s. 75-85. ISSN 1335-3314.

deklarácie – bol jednou z posledných organizovaných aktivít rakúsko-uhorskej armády v meste. V priebehu októbra, novembra a decembra 1918 náhradný prápor pluku realizovaním bežnej agendy zachovával zdanie, že má vzhľadom na brachiálnu moc, situáciu aspoň v meste pod kontrolou. V decembri 1918 dostali udalosti pomerne rýchly spád, pričom 22. decembra 1918 nastalo jeho samotné obsadenie československým vojskom.

V súvislosti so zmenou režimu a pomerne komplikovanou vojenskou situáciou v meste od novembra 1918 do konca roka 1919 je potrebné uviesť niektoré momenty, ktorých rezi-duá sa objavovali aj neskoršom období.

Viacere vojenské i pôvodne civilné objekty predtým v správe rakúsko-uhorskej armády boli poškodené vplyvom prevratu, návratu jej bývalých príslušníkov z frontov, ubytovaním rôznych pochodových jednotiek československej armády a napokon aj vinou vpádu maďarskej červenej armády na Slovensko.¹¹ Napríklad elektrické vedenie v dvadsiatich dvoch objektoch barakového tábora v Majeri miestni obyvatelia v čase prevratu koncom roka 1918 svojvoľne odmontovali.¹² Ďalším ukázkovým príkladom je pôvodná honvédska strelnica na Hornej Mičinej, ktorá bola vplyvom týchto udalostí spustošená.¹³ Inak, táto strelnica bola opätovne vyrabovaná aj na konci druhej svetovej vojny.¹⁴

Rok 1919 sa v bansko-bystrickej posádke ďalej prejavil aj rôznymi ďalšími mimoriadnymi udalosťami.¹⁵ Treba v tejto súvislosti zdôrazniť, že v civilnom sektore sa stále nachádzalo veľké množstvo strelných zbraní. Tie boli aj v širšom okolí mesta zneužívané na

¹⁰ Hadtörténelmi Levéltár Budapest (Ďalej len HL Budapest), M. kir. besztercebányai 16. honvéd gyalogezred pótzászlóalj, 302 számú pótzászlóalj parancs, Besztercebánya, 1918. október hó 29. én. f. II/593 M. kir. 16. honvéd gyalogezred, šk. 35.

¹¹ O ubytovaní čs. pochodových jednotiek v mestských kasárňach počas vojny s Maďarskou republikou rád mjr. Jan Krásný v hlásení z 1. septembra 1919 napísal: „Bytující oddily prováděly v kasárnách hanebné hospodářství. Udržovány byly otevřené ohně v místnostech, topili prkny z postelí, rozebrali stoly, vypáčili místnosti, v nichž byly slavníky, kteréž upotřebili na ovinovače. Strhali elektrické vedení /zlomyslně/ i vypínače ve zdi vyrýpali.“ VHA Bratislava, Výslech obviněného, Jan Krásný major. f. ZVV Bratislava 1919, šk. 25.

¹² VHA Bratislava, Zápisnica spísaná v Banskej Bystrici dňa 26. apríla 1927 v záležitosti ustálenia odškodného za používanie pozemkov bývalého barakového leženia v meste Banskej Bystrici..., f. VSO 10, šk. 2.

¹³ VHA Bratislava, Velitelství náhr. prap. čs. střeleckého pluku čís. 16, č. j. 459/1 Dův., f. ZVV Bratislava 1919, šk. 30.

¹⁴ VHA Bratislava, Protokol spísaný dňa 19. VII. 1946 podľa nariadenia VSR IV. čís. 200.312/ Dôv. stav. – ES – 1946, f. VO 4, šk. 130.

¹⁵ Napríklad v polovici augusta 1919 sa pri zametaní barakovej nemocnice stala tragická udalosť – explózia ručného granátu – ktorý tam voľne pohodený zanechali príslušníci pluku 32 talianskych légií. Táto udalosť si vyžiadala z radov náhradného práporu čs. streleckého pluku č. 16 jedného mŕtveho, jedného ťažko zraneného a troch ľahko ranených. Po tomto tragickom incidente začala časť mužstva náhradného práporu nadávať na dôstojníkov a chcela sa na nich dokonca vrhnúť. Energickým zákrokom niekoľkých dôstojníkov bol v jednotke obnovený poriadok, ale „...vúdcové mezitím desertovali“. Pozri: VHA Bratislava, Čs. pěší pluk č. IV. Kapitán Josef Schmirgl, Velitelství čs. 24. pěší brigády. f. ZVV Bratislava 1920, šk. 70.; Takisto VHA Bratislava, Neštěstí v Banské Bystrici u stř. pluku číslo 16, f. ZVV Bratislava 1919, šk. 25.

pytliactvo,¹⁶ také typické pre obdobia prevratu všeobecne, ale aj na inú trestnú činnosť.¹⁷ Československá armáda po postupnom etablovaní sa v meste prejavila eminentný záujem o vrátenie rozkradnutého erárneho majetku, resp. aspoň jeho časti.¹⁸ V porovnaní s týmito udalosťami sa javí ako málo významný fakt, že vplyvom presunov československého ťažkého delostrelectva a nákladných automobilov boli v období vojny s Maďarskou republikou rád poškodené cestné asfaltové komunikácie v meste.¹⁹ Nie je bez zaujímavosti aj to, že krátko po ukončení týchto bojových operácií sa priamo v meste prejavil aj antagonizmus voči miestnemu židovskému etniku.²⁰

Veľký význam pre československú armádu v počiatkovej fáze jej pôsobenia v meste mala moderná budova gymnázia pri mestskom parku, postavená v štýle doznievajúcej secesie v roku 1914. Počas prvej svetovej vojny bola v tomto objekte umiestnená nemocnica, pričom tu boli vybudované drevené prístrešky (haly) pre umiestnenie ležadiel rekonvalescentov.²¹ Ešte v roku 1920 vyzdvihoval význam tejto budovy pre umiestnenie veliteľstva divízie generál Jan Drobný: „*V B. Bystřici není jiné budovy, jež by tomuto účeli odpovídala.*“²² Budova tak mohla začať slúžiť svojmu pôvodnému účelu školského zariadenia až po pomerne zložitých administratívnych úkonoch v septembri roku 1921.²³

Ďalším reziduom, ktoré súviselo s realitou prvej svetovej vojny, bol už spomínaný barokový tábor Vojnového ošetrovacieho ústavu (pozorovacej stanice) situovaný jednak v Majeri a taktiež na úpätí spomínaného pahorku Bánoš. Niektoré jeho budovy v katastri obce Majer existovali ešte dokonca v roku 1941.²⁴

¹⁶ Na margo pytliactva existuje zaujímavé hlásenie generála Jana Červíčka ešte z októbra 1920. V správe pre Zemské vojenské veliteľstvo pomerne plasticky opísal pytliactvo na Horehróní (Šumiac, Telgárt, Červená Skala) a aj osobný zážitok s pytlákmi. V úvode zdôraznil, že pytliaci používajú pušky a muníciu ukradnutú vojenskej správe. VHA Bratislava, Generál zdrav. sb. Dr. Jan Červíček, f. ZVV Bratislava 1920, šk. 103.

¹⁷ V apríli 1919 žiadal župný úrad v Banskej Bystrici vojenskú správu o zaslanie asistenčného oddielu do Detvy, kde vtedy jej okolie znepokojovala ozbrojená lupičská banda. VHA Bratislava, Vrchní vojenské veliteľství Bratislava, f. ZVV Bratislava 1919, šk. 15.

¹⁸ Napríklad vo februári 1919 sa v jednom spravodajskom hlásení objavuje, že vo vzdialenejšom okolí Banskej Bystrice sa stále pohybujú rôzne pochybné individua, ktoré rozkrádajú lesný a ľudský majetok. Autor hlásenia zároveň navrhol čo najskôr zriadiť žandárske stanice, ktoré by vypátrali „...erární majetek, který se u civilního obyvatelstva nalézá ve velkém množství“. VHA Bratislava, Česko-slovenské vojenské staniční veliteľství Banská Bystrica, Hlášení zpráv od 3/2 do 10/2 1919, f. ZVV Bratislava, šk. 2.

¹⁹ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica (ďalej len MV SR ŠA Banská Bystrica, p. Banská Bystrica), Náhrada za potraviny, ktoré prijalo mesto Banská Bystrica od bývalej barokovej nemocnice, f. Magistrát Banská Bystrica 1850 – 1922, šk. 505, sign. VI 720/1917.

²⁰ „Zde město od včerejška obživlo, nyní přijdou na řadu asi Židé, zde už to začíná, s těmi to dopadne asi špatně. My se máme zde dobře a skoro nic neděláme, jen hlídáme zásoby na nádraží v Banské Bystřici“. List poľnej pošty príslušníka 2. československej pešej brigády (peší pluk 98, pracovná stotina 3, poľná pošta 38) Václavovi Jiříčkovi z 25. júna 1919. Dokument v zbierke autora.

²¹ VHA Bratislava, Přednosta vojenského zdravotníctví na Slovensku, Čís. 1746, f. ZVV Bratislava 1919, šk. 17.

²² VHA Bratislava, Veliteľství 2. čs. pěší divise, čís. op. 115/4, f. ZVV Bratislava, šk. 76.

²³ RICHTER, O. a kol. *Banskobystrické gymnázium*. Martin : Osveta 1983, s. 127.

²⁴ VHA Bratislava, Posádkové veliteľství Banská Bystrica, K číslu: 1602/dôv. 1941, f. VV1 – VDO 1, šk. 85.

Počas celého roku 1919 bolo mesto „preplnené“ vojakmi. Koncom apríla, respektíve začiatkom mája toho roku sa početný stav vojska v meste odhadoval až na 4 000 mužov.²⁵ Ešte v októbri tohto roku veliteľ náhradného práporu pešieho pluku 16 žiadal, aby už žiadne ďalšie jednotky neboli z tohto dôvodu do mesta prevelené. Okrem toho podotkol, že v meste je aj mnoho civilných úradníkov a pedagógov, rodiny ktorých sa do mesta ešte nemohli kvôli „bytovej nouzi“ presťahovať.²⁶ V decembri 1919 naliehavo žiadal riešiť vlastnú bytovú otázku dokonca aj spomínaný československý generál Jan Drobný – veliteľ banskobystrickej 2. pešej divízie.²⁷ Pritom treba spomenúť, že umiestnenie vojakov (delostreleckého práporu) v kúpeľnej budove na Sliači v novembri 1919 sa ukázalo ako nie práve najideálnejšie riešenie.²⁸

1. mája 1919 boli v rámci tunajšej vojenskej posádky usporiadané prednášky vzdelávacieho charakteru.²⁹ Po tragickej smrti generála Milana Rastislava Štefánika boli v meste, ako vyplýva z hlásenia IV. československej pešej brigády, vyvesené čierne zástavy a mužstvu bol význam činnosti československého ministra vojny objasnený.³⁰

Je potrebné zdôrazniť, že systematická práca vojakov na poli kultúrnom, spoločenskom a športovom v rámci armády i civilného sektoru sa začala až po čiastočnej konsolidácii pomerov. Napriek tomu už pomerne skoro – 15. júla 1919 – sa v rámci náhradného práporu streleckého pluku č. 16 v Banskej Bystrici ustanovil vzdelávací odbor. Divadelný krúžok tohto odboru sa v júli, resp. v auguste 1919 publiku dvakrát predstavil divadelnou hrou bratov Mrštíkovcov *Maryša* a hrou *Rozmarín* (zrejme od Ferka Urbánka – pozn. P. Ch.).³¹ Výber uvedených divadelných hier bol jednak prispôsobený nešpecifikovaným nárokom publika a jednak umožňoval hry narýchlo zvládnuť aj ochotníkom. Okrem toho spomínaný vzdelávací odbor zriadil vojenskú čítareň a knižnicu a začal s kurzami čítania a písania pre analfabetov.³²

Prvou väčšou príležitosťou na prezentáciu armády smerom k civilnému sektoru v roku 1919 preto bolo prvé výročie vzniku Československej republiky. Táto slávnosť bola realizovaná formou spolupráce spomínaného Vzdelávacieho odboru streleckého pluku č. 16, odbočkou Svazu čs. dôstojníctva, organizácie YMCA a pod protektorátom posádkového veliteľstva. Už 27. októbra 1919 bol za sprievodu vojenskej hudby usporiadaný fakľový sprievod mestom, pričom v kasárňach sa konali prednášky o význame tohto dňa. Nasledujúceho dňa 28. októbra 1919 sa konali napríklad slávnostné katolícke omše a evanjelické služby božie, príhovory politikov miestnej štátnej správy i zástupcu spomínaného pluku, prehliadka vybraných jednotiek a ich defilé na námestí pred veliteľom 2. divízie plk. Jindřichom Hanákom. Popoludní boli usporiadané ľahkoatletické preteky a „americké hry“.³³

²⁵ VHA Bratislava, Přednosta vojenského zdravotnictví na Slovensku, f. ZVV Bratislava 1919, šk. 17.

²⁶ VHA Bratislava, Posádkové velitelství v Báňské Bystřici, Čís. j. 1909, Ubytovací poměry pro vojsko v Báňské Bystřici, f. ZVV Bratislava 1919, šk. 36.

²⁷ VHA Bratislava, Velitelství 2. čs. pěší divise, Generál Jan Drobný, Intervence v bytové otázce, f. ZVV Bratislava 1919, šk. 34.

²⁸ VHA Bratislava, Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska, čís. 4336/voj., f. ZVV Bratislava 1919, šk. 37.

²⁹ VHA Bratislava, Velitelství IV. čs. pěší brigády, Op. čís. 104, f. ZVV Bratislava 1919, šk. 16.

³⁰ VHA Bratislava, Velitelství IV. čs. pěší brigády, ref. 29.

³¹ VHA Bratislava, Velitelství náhr. prap. čs. střel. pluku č. 16, Číslo jednací 276/ z dův. f. ZVV Bratislava 1919, šk. 10.

³² VHA Bratislava, Velitelství náhr. prap. čs. střel. pluku č. 16, ref. 31.

³³ VHA Bratislava, Náhradní prapor čs. střel. pl. č. 16, čís. j. 2508, f. ZVV Bratislava 1919, šk. 41.

Napriek vytrvalému dažďu a z toho vyplývajúcejmu fakt, že pretekári boli silne hendikepovaní, pričom „...neměli závodních střeviců a hřebíky“, dosiahli „...velmi čestných výsledků“.³⁴ Slávnosť bola následne zakončená v budove katolíckeho spolku programom s hudbou a živými obrazmi pripomínajúcimi túto významnú udalosť.³⁵ Ako sprievodný moment podujatia možno okrem iného uviesť aj výdatnejšiu stravu, prepustenie disciplinárne trestaného mužstva náhradného práporu a odpustenie zvyšku trestu. Nie je bez zaujímavosti aj fakt, že miestna maďarská menšina sa počas tejto slávnosti správala pasívne a zúčastnila sa jej len v malom počte.³⁶

Treba zdôrazniť, že osobnosť činorodého, zodpovedného a disciplínu vyžadujúceho dôstojníka sa v niektorých prípadoch inak javila smerom von k civilnému sektoru a inak dovnútra armády, napríklad voči mužstvu. Dobrým príkladom je v tejto súvislosti veliteľ náhradného práporu pešieho pluku 16 mjr. Oldřich Svatoš. 25. apríla 1919 jeho trojmesačné pôsobenie v meste pozitívne zhodnotil zvolenský župan Vladimír Fajnor. Župan v pochvalnom liste adresovanom na Zemské vojenské veliteľstvo v Košiciach Svatoša hodnotil ako výnimočného človeka, ktorý: „*Vedomý svojej priekopníckej, kultúrnej i politickej misie na Slovensku stále však delikátne vyhľadáva styky s obecnosťou, aby myšlienke národnej jednoty československej, čo najviac prospieť mohol. Zriadil viacej národných slávností, založil 'Sokola', neustal, dokiaľ nám nevykonal vojenskú hudbu, učí v 'Sokole' šermovať atď. atď.*“³⁷ Na druhej strane u mužstva nebol tento dôstojník pre už uvedené vlastnosti vojaka príveľmi obľúbený. V hlásení z 20. augusta 1920 uviedol, že vo viacerých anonymných listoch sa mu neznámi odosielatelia, pravdepodobne vojaci prezenčnej služby, vyhrážali rozbitím hlavy a polámaním rebier, pričom bol titulovaný, že je „...mrchavým majorom“.³⁸

Na tomto mieste sa môžeme, z pohľadu mesta, zamerať na niektoré tunajšie spoločenské zariadenia, ktoré symbolizovali určitú kontinuitu s predchádzajúcim obdobím a ktoré boli navštevované, vyhľadávané a obľúbené aj viacerými príslušníkmi československej armády.

Po roku 1918 si v rámci banskobystričského spoločenského života naďalej udržal svoj význam hotel s reštauráciou a kaviarňou Hungária, ktorý bol po zmene režimu premenovaný na Sláviu. Vojaci patrili ku stabilným klientom tohto podniku aj pred prvou svetovou vojnou, respektíve počas nej,³⁹ a to sa nezmenilo ani v Československej republike. Obdob-

³⁴ VHA Bratislava, Náhradní prapor čs. střel. pl. č. 16, čís. j. 2508, ref. 33.

³⁵ Tamže.

³⁶ Tamže.

³⁷ VHA Bratislava, Županský úrad pre župu zvolenskú, Res. čís. 574/919. f. ZVV Bratislava 1919, šk. 22.

³⁸ V origináli dokumentu je použitý skomolený výraz „vela mrchavým majorem“. VHA Bratislava, Veliteľství náhr. prap. čs. pěš. pluku č. 16., č. j. 1119/2 dův., f. ZVV Bratislava 1920, šk. 68.

³⁹ V súvislosti s touto problematikou je napríklad zaujímavý kuriózný prípad vtedy dvadsaťštyriročného záložného dôstojníka 16. honvédskeho pešieho pluku Józsefa Majorosa. Podľa obžaloby Uhorského kráľovského honvédskeho divízneho súdu v Košiciach menovaný 21. februára 1916 svojvoľne opustil posádku, „keďže svojich rodičov už dávno nevidel“. Do Banskej Bystrice sa vrátil až o týždeň neskôr – 28. februára 1916. Nakoľko jeho pôvodný byt bol medzitým daný do prenájmu inej osobe, ďalšie dni sa zdržiaval najprv v hoteli Freiwirth, kde si napriek predchádzajúcim pokynom nadriadených prenajal izbu. Tam bol pri zábave – „vystrárajúc, tancujúc na cigánsku hudbu, spievajúc oplzlé piesne“ – „nájdenny“ iným dôstojníkom spomínaného pluku stot. Sándorom Gyürkym. Z tohto hotela sa v populudňajších hodinách 1. marca 1916 „presunul“ do hotela Hungária, kde sa opäť pri cigánskej hudbe zabával až do rána nasledujúceho dňa. Príťažujúcou okolnosťou v jeho prípade bol vojnový stav monarchie. Rozsudkom Divízneho súdu v Košiciach z 21. júna 1916 bol J. Majoros odsúdený na dva týždne ťažkého žalára. HL Budapest, f. IV. 64, M. kir. kassai honvéd hadosztálybírószág 1916, šk. 8.

nú pozíciu si udržali aj hotel U raka alebo ďalší hotel Freiwrith. V obidvoch týchto hoteloch boli kratšiu alebo dlhšiu dobu ubytovaní aj viacerí dôstojníci československej armády, pričom hotely boli využívané aj ako stravovacie a kaviarenské zariadenia.

Ohľadom trávenia voľného času dôstojníkov v Banskej Bystrici v roku 1920 je preto možné získať zaujímavé informácie z disciplinárneho konania voči kapitánovi justičnej služby Františkovi Zunovi. To bolo iniciované formou dvoch osobitných sťažností – civilných príslušníkov dramatického odboru miestneho Sokola z 2. mája 1920 a spoločným listom niekoľkých dôstojníkov pešieho pluku 16. Obidva listy boli adresované veliteľstvu 2. československej pešej divízie.⁴⁰ Predmetom sťažnosti bolo, že kpt. František Zuna vo večerných hodinách 28. apríla 1920 prekazil miestnym ochotníkom večierok. Tí sa chceli práve v kaviarni hotela Slávia v uzavretej spoločnosti rozlúčiť s jedným zo svojich členov, istým Betušjakom, ktorý odchádzal z mesta. Do veci bol predtým zainteresovaný aj Dr. Andrej Hanzlík, ktorý v zastúpení župana ochotníkom udelil povolenie zabávať sa do 2. 00 v noci. Kpt. František Zuna nebol ochotný opustiť kaviareň po prosbách ochotníkov, ktorí sa mu snažili vysvetliť, že ide o uzavretú spoločnosť. V tejto situácii divadelníci naoko opustili kaviareň, aby sa do nej o chvíľu vrátili zadným vchodom. S neskorším príchodom Dr. Andreja Hanzlíka, cigánskej kapely (predtým hrajúcej v hoteli Freiwrith) a ďalších hostí sa do kaviarne opäť vrátil aj neodbytný kpt. František Zuna. Ten svojím neprístojným správaním definitívne prekazil večierok.

Na tomto prípade je zaujímavých viacero skutočností. Z reakcie kpt. Zunu na iniciovanie disciplinárneho konania môžeme uviesť úvodnú pasáž: „*Dne 28. dubna t. r. večer seděl jsem jako každý jiný den v Rousově restauraci 'Slávii' v Báňské Bystřici s ostatními denními hosty a bavil se hrou v karty s inženýrem zdejšího lesního úřadu Antonínem Petržílkou a právě zde na komisi dlicím poštovním správcem Procházkou.*“⁴¹ V rámci tohto krátkeho úryvku stojí za pozornosť spomenutá frekvencia návštev tejto reštaurácie menovaným a taktiež druh zábavy, osvetovými dôstojníkmi neraz kritizovaný. Ďalej je z ďalších dokumentov disciplinárneho spisu evidentné, že civilní príslušníci miestneho Sokola podcenili právnické vzdelanie kpt. Františka Zunu. Ten ich sťažnosť hravo odvrátil a je paradoxné, že z týchto žalujúcich sa neskôr sami stali obžalovaní z krivého obvinenia pred Okresným súdom v Banskej Bystrici. Svoju sťažnosť neskôr odvolali a kpt. F. Zunovi sa listom dokonca ospravedlnili. Napriek tomuto „víťazstvu“ nekorektné správanie tohto dôstojníka v civilnej spoločnosti pomerne presne vystíhol aj generál Eduard Kadlec.⁴²

V porovnaní s väčšími mestami konštituovanej Československej republiky boli v Banskej Bystrici možnosti na „nočný život“ príslušníkov armády úmerne menšie. Svedčí o tom prípad z 20. januára 1920. Šesť dôstojníkov zo štábu spomínanej 2. divízie sa vtedy po

⁴⁰ VHA Bratislava, Prípád František Zuna, Sťažnosti civilných a vojenských osôb adresované Veliteľstvu 2. čs. p. divízie, B. Bystrica, f. ZVV Bratislava 1920, Káz. ref., šk. 75.

⁴¹ VHA Bratislava, Prípád František Zuna, Kapitán justičného sboru Dr. František Zuna, Čs. divisní soud v Báňské Bystřici, Vyjádření disciplinární záležitosti, Disciplinárnímu výboru posádky, f. ZVV Bratislava 1920, Káz. ref., šk. 75.

⁴² „...kpt. soudní služby Zuna se choval ve veřejné místnosti způsobem, který je dalek toho býti nazvaným 'fair', ale advokátskou mazaností dovedl zastrašiti žalobce, takže tito náramně hrdinně vzali do zaječích a ocitají se nakonec sami na lavici obžalovaných, pro krivé nařčení kpt. Zuny.“ VHA Bratislava, Prípád František Zuna, Čs. posádkový disciplinární výbor voj. gážistů, č. j. 37. dův. f. ZVV Bratislava 1920, Káz. ref., šk. 75. K osobnosti generála Eduarda Kadleca bližšie pozri: FIDLER, J. *Generálové Legionáři*. Brno : Jota Military 1999, s. 122- 137. ISBN 80-7242-043-7.

uzavretí dôstojníckej menzy ešte chcelo „zabaviť“ návštevou nevestinca. Nakoľko obidva takéto podniky boli v neskorých nočných hodinách už uzavreté, snažili sa búchaním na dvere, kopancami a vykrikovaním dostať dovnútra, čo si všimla aj okoloidúca policajná hliadka. Z hlásenia veliteľa vojenskej polície v meste môžeme k tomuto incidentu uviesť najpodstatnejšie informácie: „V 1 hod. 15 min. v noci ubíralo se šest československých důstojníků, pravděpodobně ve stavu podnapilém, za zpěvu a křiku přes náměstí ulicí k nevěstincům. Přišedše k hornímu nevěstinci, začali bušiti do dveří pěstí, volajíce, aby jim otevřeli. Když jejich přání nebylo vyhověno, kopali do dveří. Upozornili jsme je, že je již po závěrečné hodině a že se marně namáhají, že jim otevřeno nebude.“⁴³ Veliteľ 2. divízie generál Jan Drobny sa v reakcii na toto hlásenie zastával svojich podriadených, že sú to inak veľmi svedomití pracovníci a schopní dôstojníci.⁴⁴

Po vybudovaní Národného domu v roku 1929 poskytovala ubytovanie, stravovanie a spoločenský program aj táto inštitúcia. Klientmi hotela Národného domu pritom v mnohých prípadoch opäť boli aj príslušníci československej armády.⁴⁵ Pri rôznych príležitostiach tu boli do zániku Československej republiky i jej brannej moci organizované rôzne slávnostné podujatia, posedenia, bankety, silvestrovské programy atď.⁴⁶

V prvých mesiacoch existencie Československej republiky zaujímala hospodárska situácia v Banskej Bystrici dôležité miesto v pravidelných hláseniach spravodajského dôstojníka posádky. Hospodárske pomery, ktoré sa v meste podarilo čiastočne konsolidovať koncom apríla 1919, priniesli spolu s ofenzívou maďarskej červenej armády opäť množstvo výkyvov a ruptúr.⁴⁷ Ešte v druhej polovici júla 1919 tak v meste existovali problémy so zásobovaním tunajšieho civilného obyvateľstva, pričom napríklad panoval veľký nedostatok múky a cukru.⁴⁸

Kritická hospodárska situácia po prvej svetovej vojne všeobecne prinútila viacerých dôstojníkov hľadať si vedľajší príjem, niekedy aj menej dôstojný. V bansko-bystrickej posádke bol napríklad v roku 1920 disciplinárne riešený prípad dôstojníka, ktorý si, dokonca v rovnošate, privyrábal skupovaním zvieracích koží a kožušín.⁴⁹ Pri vyšetrovaní tejto záležitosti, inak, vychádzali na povrch frapantné skutočnosti o tom, ako rodinu tohto dôstojníka drasticky poznamenala prvá svetová vojna.

⁴³ VHA Bratislava, Veliteľství 2. čs. pěší divise, Čís. 3199 os. f. ZVV Bratislava, pres. osob., 1920, šk. 70.

⁴⁴ VHA Bratislava, Veliteľství 2. čs. pěší divise, ref. 43.

⁴⁵ Napríklad neznámy príslušník československej armády prevelený do Banskej Bystrice napísal: „Tak, šťastně jsem dojel a přihlásil se na pos. vel. Jsem přechodně ubytován v hotelu národního domu. Sešel jsem se s jedním rtm. od h. s. (hospodárska správa – pozn. aut.) ppl. 26, tož mě trochu informoval o poměrech. V pondělí se půjdu přihlásit k pluku, večer pak napíšu Ti dopis.“ Pohľadnica adresovaná Márii Seifertovej 8. 3. ? (presný rok na poštovej pečiatke nečitateľný, ide o 30. roky 20. storočia). Dokument v zbierke autora.

⁴⁶ Napríklad 5. februára 1930 sa formou slávnostného obedu a za účasti hudby pešieho pluku 26 konala rozlúčka s jedným dôstojníkom a zároveň privítanie jeho nástupcu vo funkcii. Slávnosť usporiadali dôstojníci 10. divízie. VHA Bratislava, Kronika za rok 1930, f. VD 10 Banská Bystrica, šk. 1.

⁴⁷ Napríklad niekoľko stoviek pracovníkov zvolenskej továrne na plech Union odišlo spolu so sťahujúcou sa maďarskou červenou armádou. VHA Bratislava, Čs. místní voj. veliteľství ve Zvoleni, t. č. Štub. Teplice, č. 125, f. ZVV Bratislava 1919, šk. 7.

⁴⁸ VHA Bratislava, Posádkové veliteľství v Báňské Bystřici, Čís. jed. 259/dův. Situační správa od 15./7. do 31./7. 1919, f. ZVV Bratislava 1919, šk. 10.

⁴⁹ VHA Bratislava, Veliteľství 2. čs. pěší divise, Disciplinární výbor P. p. dne 20. III. 1920, f. ZVV 1920, Bratislava, šk. 71.

Z hospodárskeho hľadiska vznik Československej republiky znamenal aj definitívny zánik niektorých prežívajúcich remesiel naviazaných na potreby armády, napríklad prachárstva.⁵⁰ Na druhej strane však v meste v sledovanom období pôsobili viacerí živnostníci, ktorých aktivity súviseli aj s miestnou posádkou. Archívne sú tak okrem majiteľov reštauračných a hotelových zariadení doložení napríklad mäsiari, kuchári, podnikatelia v oblasti stavebníctva a ďalší.

Armáda si bola aj v meste dobre vedomá svojich kapacít a zainteresovanosť na cudzích hospodárskych aktivitách vždy zvažovala. Napríklad zapožičanie nákladných áut, koní a povozov od armády za účelom ich využitia v banskobystrickom Ústave svätej Alžbety milosrdných sestier (v ústave pre vojnové siroty) v roku 1924 neprebehlo hladko.⁵¹ Ministerstvo národnej obrany v Prahe túto výpožičku nakoniec realizovalo „zcela vyjímene“, s ohľadom na predchádzajúcu realizovanú spoluprácu a po dôkladnom uistení sa, že ide o „čistě slovenský ústav“.⁵²

Ohľadom ubytovania vojenských gážistov v Banskej Bystrici bola situácia katastrofálna aj v roku 1924. Vecou sa vtedy dokonca zaoberalo pražské Ministerstvo národnej obrany⁵³ a o nedostatku bytov pre nich písali aj Hronské noviny.⁵⁴

Je zaujímavé, že armáda sa napriek tomu nedostatku snažila dohliadať na to, aby si vojenský gážisti hľadali v meste zodpovedajúce ubytovanie. Svedčí o tom aj disciplinárne konanie vedené v marci 1931 proti štábnemu rotmajstrovi vo výslužbe praxujúcemu pri pomocnom úrade veliteľstva 10. divízie. Ten sa v meste ubytoval „...naprosto nemožným způsobem“ – spával v jednej miestnosti s celou rodinou zriadenca tohto úradu, dokonca na jednej posteli s jedným z jej členov.⁵⁵

Ešte v apríli 1936 zodpovední vojenský činitelia konštatovali, že v meste je stále nedostatok bytov pre vojenských gážistov, a tento nedostatok sa umiestnením veliteľstva zboru len zvýši.⁵⁶

V medzivojnovom období boli v meste realizované viaceré novostavby určené pre československú armádu. Niektoré ďalšie existujúce objekty boli rozširované a opravované⁵⁷ alebo, naopak, búrané.⁵⁸

⁵⁰ Bližšie pozri: PETRIKOVICH, M. Z minulosti prachárstva v Radvani nad Hronom. In *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, roč. 32, 1941, č. 4, s. 71.

⁵¹ Vojenský ústrední archiv – Vojenský historický archiv Praha (ďalej len VÚA – VHA Praha), Válečný sirotčinec v Báňské Bystrici – zapůjčení vozů a aut, f. MNO Prez. 1924, šk. 343.

⁵² VÚA – VHA Praha, Válečný sirotčinec v Báňské Bystrici – zapůjčení vozů a aut, ref. 51.

⁵³ VÚA – VHA Praha, Intervence klubu čs. národní demokracie – Báňská Bystrice – Stavba obytných domů pro vojenské gážisty – zjednání úvěr, f. MNO Prez. 1924, šk. 427.

⁵⁴ Bližšie pozri: Hronské noviny, roč. 6, 1924, č. 44, s. 3.

⁵⁵ VHA Bratislava, Kárný výbor 10. divise, Kd 8/1930 28, f. KV 10 d. 1933, šk. 2.

⁵⁶ VHA Bratislava, Protokol sepsaný dne 8. dubna 1936 u p. pl. 26 v Banské Bystrici, f. ZVV Bratislava 1936 intend., šk. 146.

⁵⁷ Napríklad vplyvom mrazov v zimných mesiacoch 1928 – 1929 bola poškodená strešná krytina na viacerých budovách radvanských kasární. Pokrývačský majster Matej Vanko z Rudlovej vtedy vypracoval cenový návrh na opravu striech v sume 5 016, 40 Kčs. VHA Bratislava, Informativní nabídka na odstranění škod způsobených mrazy a sněhem v zimním období 1928/1929 v Radvanských kasárnách v Banské Bystrici, f. VSO 10 Banská Bystrica 1921 – 1936, šk. 2.

⁵⁸ V roku 1929 vznikol návrh na zbúranie jedného baraku na Bánoši, „...pro nějž není t. č. upotřebení“. Zemské vojenské velitelství v Bratislavě, čís. jed. 136 224 f. VSO 10 Banská Bystrica 1921 – 1936, šk. 2.

K novostavbám, ktoré boli zrealizované v sledovanom období, patrila napríklad aj tzv. vojenská plaváreň. Plaváreň bola vybudovaná vojenskou správou v roku 1927, pričom na realizácii stavby sa podieľalo aj mesto, ktoré prispelo sumou 15 000 Kčs.⁵⁹

V súvislosti so zavedením dvojročnej prezenčnej služby v roku 1934 sa rozšírenie, resp. výstavba ďalších kasární v meste preto javila ako nutnosť. Ministerstvo národnej obrany na to, v súvislosti s posádkami Levice a Banská Bystrica, upozorňovalo už vo februári 1935.⁶⁰

V roku 1935 sa preto posádkové veliteľstvo v Banskej Bystrici vážne zaoberalo možnosťami výstavby nových kasární pre poľný prápor III/26. Do úvahy vtedy reálne prichádzali dve lokality na ich umiestnenie: na južnom úpätí Jesenského vršku a v bezprostrednej blízkosti tzv. radvanských kasární (teda pôvodne honvédske) a tamojšieho augmentačného skladu, „...na jižním okraji města na mírném návrší Fončordy“.⁶¹ Pri posudzovaní oboch návrhov sa posádkový veliteľ brigádný generál Josef Mánek nakoniec priklonil k alternatíve budúcej výstavby na Fončorde, v blízkosti už existujúcich vojenských objektov, a to z viacerých dôvodov. Jednak veľkú úlohu zohrával fakt, že pri rokovaní so zástupcami mesta títo prejavili ochotu pozemky vykúpiť zo súkromného vlastníctva dedičov grófa Antona Radvanského. Ďalej zavážila možnosť spojiť nové budovy so starými do ešte širšieho komplexu. No a nakoniec to bol predpoklad získania väčších vhodných priestorov na výcvik, vrátane technického a vodného na rieke Hron, pričom sa tu ponúkali „inklusive možnosti pro poľní střelbu“.⁶² Na tomto návrhu, ktorý sa nakoniec nerealizoval, je inak pozoruhodné, že mestské kasárne nemali byť ďalej rozširované. Generál Mánek racionálne argumentoval, že rozšírenie týchto kasární by narazilo na problémy, ako sú nedostatok priestoru, veľkosť nákladov, limitovaná využiteľnosť už existujúcich budov, „...nehledě k potížím se strany města, kterému záleží na zachování vnějšího rázu příslušné čtvrti města“.⁶³

Treba zdôrazniť, že výsledná realita bola taká, že nové kasárne pre poľný prápor pešieho pluku 26 vybudované neboli. V rámci spomínaného komplexu mestských kasární však paradoxne napokon boli urobené stavebné úpravy a bola tu vybudovaná nová budova – pavilón učební. Táto budova bola postavená a určená pre školu na dôstojníkov pechoty v zálohe 10. divízie. Pavilón sa začal stavať 3. augusta 1936, pričom výstavbu realizovala banskobystrická stavebná firma Gescheidt a Čatloš. Celkový náklad rozpočtu budovy predstavoval 734 000 Kčs.⁶⁴

Z hľadiska urbanizmu Banskej Bystrice v tomto období si pozornosť rozhodne zasluhuje funkcionalistická budova veliteľstva VII. zboru, projekt ktorej v septembri 1936 vypracoval pražský architekt Jaroslav Rössler.⁶⁵ Realizácia tejto stavby je dobrým príkladom

⁵⁹ VHA Bratislava, prípad Marian Sedmík, Divisní soud v Banské Bystrici Dtr. 449/27 Jménem republiky..., f. Divisní soud Banská Bystrica, šk. 1. Informácia o výstavbe plavárne sa nachádza v rozsudku.

⁶⁰ VHA Bratislava, Ministerstvo národnej obrany, Čj. 634 Dův.-V. 2. odděl. 1935. Věc: Levice, Baňská Bystrice – rozšíření kasáren, f. ZVV Bratislava 1935, šk. 135.

⁶¹ VHA Bratislava, Posádkové velitelství Baňská Bystrice, Čj. 1096 Dův. 1935 Věc: Banská Bystrica – stavba kasáren pro III/26 pol. Prapor, f. ZVV Bratislava, šk. 135.

⁶² VHA Bratislava, Posádkové velitelství Baňská Bystrice, ref. 61.

⁶³ Tamže.

⁶⁴ VHA Bratislava, Banská Bystrica, budova školy pro důst. v záloze, f. StŘ VII 1937 Tajné, šk. 1.

⁶⁵ VHA Bratislava, Budova velitelství VII. sboru v Banské Bystrici, Plány Banská Bystrica 1937, f. StŘ VII, šk. 37.

toho, že mesto si význam armády plne uvedomovalo a vážilo. Budova mala byť postavená nákladom mesta, úver vo výške 6 500 000 Kčs si malo mesto obstaráť samo od Zemskej banky a pozemky malo dať k dispozícii, resp. kúpiť takisto mesto samotné. Ďalej sa mesto malo postarať, že do odovzdania budovy postaví najmenej 90 nových bytov pre vojenských gázistov. S týmito a ďalšími podmienkami zastupiteľský zbor mesta na zasadnutí 15. septembra 1936 jednohlasne súhlasil.⁶⁶ Na výstavbe zborového veliteľstva sa potom podieľala predovšetkým už spomínaná banskobystriická stavebná firma Gescheidt a Čatloš,⁶⁷ pričom tu zamestnanie našli aj viacerí ďalší Banskobystričania.

Obdobným administratívnym postupom bol na zasadnutiach 15. mája 1936 a 28. augusta 1936 dosiahnutý jednohlasný súhlas mesta aj so stavbou spomínaného, realizovaného pavilónu učební a nových kasární pre peší pluk 26,⁶⁸ k výstavbe ktorých, ako sme už uviedli, však z predbežne neznámych dôvodov nakoniec nedošlo.

V roku 1936 si tak mesto skutočne zobralo úver od Zemskej banky v Prahe na výstavbu zborového veliteľstva, na vybudovanie nových kasární a vybudovanie už spomínaných (nakoniec nerealizovaných) učební v rámci mestských kasární.⁶⁹

Armáda v roku 1936 prejavila záujem aj o kúpu budovy na Súdobnej ulici oproti mestským kasárnám, ktorú v roku 1903 postavil staviteľ Hudec.⁷⁰ Táto obchodná transakcia sa síce neuskutočnila, no pomerne presne zapadá do iniciatívy hľadania možností na riešenie pálčivej otázky umiestnenia vojska v meste.

O ďalších rozsiahlych stavebných aktivitách v meste v súvislosti s armádou v druhej polovici 30. rokov svedčí aj to, že v roku 1937 bola ďalej rekonštruovaná cesta z Kráľovej na Pršany,⁷¹ kde sa nachádzal už spomínaný vojenský sklad. 25. októbra 1937 požiadalo stavebné riaditeľstvo VII. zboru o stavebné povolenie pre ďalšiu novostavbu vojenského objektu v Harmanci.⁷² Doplňme, že už dva roky predtým – v januári 1935 – sa začal proces rokovania s majiteľmi pozemkov pre výstavbu budúceho letiska Tri Duby.⁷³ V marci 1935 Ministerstvo národnej obrany nariadilo vyhotoviť čo najskôr elaborát ohľadom jeho úpravy.⁷⁴ Výstavba letiska ešte v období trvania Československej republiky následne pod-

⁶⁶ VHA Bratislava, K č. j. 789 IV/4 1937 Baňská Bystřice, Prohlášení o stavbě budovy pro vel. VII. sboru, vel. 10. divise, DOV a PV, f. Stavebné ředitelství VII, šk. 42.

⁶⁷ VHA Bratislava, Soznam pohľadávkov staviteľov na Slovensku z titulu vojenských stavebných a opevňovacích prác oproti bývalej ČSR, oproti bývalej Slovenskej krajine, ďalej proti okresom a obciam atď. f. MNO prez. obyč., šk. 7.

⁶⁸ VHA Bratislava, K č. j. 789 IV/4 1937 Baňská Bystřice, Smlouva o stavbě a) kasáren pro p. pl. 26 a b) budovy učebny školy na důst. pěchoty v záloze, f. Stavebné ředitelství VII, šk. 42.

⁶⁹ VHA Bratislava, Posádkové velitelství Banská Bystrica, čj. 1184 Dův. 1936, f. ZVV Bratislava 1936, šk. 146.

⁷⁰ VHA Bratislava, Velitelství 10. divise, Čj. 5329/dův., Věc: Soukromý dům v Súdobné ulici č. p. 132 v B. Bystřici – nabídka ku koupi, f. ZVV Bratislava 1936, šk. č. 146. V súčasnosti sídli v tejto budove Všeobecná zdravotná poisťovňa.

⁷¹ VHA Bratislava, Banská Bystrica, rekonstrukce vicinální cesty Kráľová – Pršany, f. StŘ VII 1937 Tajné, šk. č. 1.

⁷² MV SR ŠA Banská Bystrica, p. Banská Bystrica, Velitelství VII. sboru v Bratislavě, stavební ředitelství, Čj. 116 385/dův. stav. 1937, f. Okresný úrad Banská Bystrica 1937, sign. 2088/1937, šk. 94.

⁷³ VHA Bratislava, Zem. voj. velitelství Bratislava, Stavební ředitelství, 1401/stav. 1935, f. VSO 10 Banská Bystrica, šk. 2.

⁷⁴ VHA Bratislava, Ministerstvo národní obrany, Čj. 634 Dův.-V. 2. odděl. 1935. Věc: Levice, Banská Bystřice – rozšíření kasáren, f. ZVV Bratislava 1935, šk. 135.

mienila dislokovanie pozorovacej letky 16 leteckého pluku 3. Napokon v roku 1938 boli na Uhlisku postavené obytné domy pre vojenských gážistov, ktoré naprojektoval architekt František Bednárik (Bednařík).⁷⁵

Pre mesto bolo dislokovanie akéhokoľvek vojenského útvaru z viacerých dôvodov skôr výhodné. Preto tu treba vidieť korene iniciatívy za ponechanie náhradného práporu pešieho pluku 16 v Banskej Bystrici v prvej polovici roka 1920. Napriek tomu, že v rámci unifikácie československej brannej moci bolo rozhodnuté tento náhradný prápor premiestniť, odpoveď Ministerstva národnej obrany v Prahe mestský úrad istotne „potešila“. Generál Otakar Husák v odpovedi konkrétne uviedol, že v meste bude dislokovaný jeden poľný prápor a jeden náhradný prápor pešieho pluku 25, čím sa mal využiť aj miestny augmentačný sklad.⁷⁶

Ak sa vrátíme k spoločenskému a kultúrnemu prínosu armády pre civilný sektor, armáda sa mestu pripomínala aj pri príležitosti osláv narodenín prezidenta Tomáša Garriguea Masaryka. Napríklad pri 80. narodeninách prezidenta v roku 1930 armáda v spolupráci s civilnými inštitúciami usporiadala viaceré slávnosti. Tie sa konali v dňoch 6. – 7. marca, pričom ich program bol opäť zaujímavý a pomerne pestrý. Už 6. marca 1930 o 18. 00 h zahrala na vtedajšom Masarykovom námestí (dnes Námestie SNP – pozn. P. Ch.) hudba pešieho pluku 26 pasáž z opery Bedřicha Smetanu *Libuše*. Následne, po vystúpení rečníka, ktorý prítomných bližšie oboznámil s osobnosťou prezidenta, a spevokolu, hudobníci zahrli štátnu hymnu. Nasledovala vojenská prehliadka čestnej roty a v noci fakľový sprievod s vojenskou hudbou. Atmosféru večera dokresľovalo aj osvetlenie: „... *souvěží kostelů bylo pak osvětleno reflektory a světelná fontána na náměstí všemu dodávala nevidaného lesku*“.⁷⁷ Nasledujúceho dňa oslavy pokračovali prehliadkou celej posádky opäť na Masarykovom námestí, slávnostným obedom v malej sále Národného domu a ľudovým koncertom na už spomínanom námestí, pri ktorom opäť hrala hudba pluku.⁷⁸

Bohatý spoločenský program, vrátane umiestnenia základného kameňa pomníku padlým v Badíne a príhovoru ministra národnej obrany, bol pripravený aj pri príležitosti 15. výročia bojov s Maďarskou republikou rád v roku 1934.⁷⁹

Treba vyzdvihnúť, že v rámci vojenského zátišia pešieho pluku 26 existovalo divadelné združenie, ktoré sa v spolupráci s civilnými ochotníkmi banskobystrickému publiku predstavilo viacerými úspešnými predstaveniami. Výkony hercov sprevádzala kapela pešieho pluku 26. Ďalším produktom tejto spolupráce bol aj populárny časopis *Šepkár* (Nápověda), prinášajúci články v slovenčine i češtine, ktorý okrem divadelných otázok venoval pozornosť aj aktuálnemu spoločenskému daniu najmä v meste. K repertoáru tunajších ochotníkov v roku 1927 patrili napríklad hry *Radúz a Mahuliena* (autor Julius Zeyer), *U bieleho koníčka* (Oskar Blumenthal a Gustav Kadelburg) a koncom tohto roka už nacvičovali aj hru *Zlý duch Lumpacivagabundus* (Johann Nepomuk Nestroy).⁸⁰ Napríklad v súvislosti s nacvi-

⁷⁵ Súpis pamiatok na Slovensku, zväzok prvý, A – J. Bratislava 1967, s. 53.

⁷⁶ MV SR ŠA Banská Bystrica, p. Banská Bystrica, Ministerstvo národní obrany, Generální štáb – org. Odd. Čj. 55229/org. N. O., Báňská Bystrice – žádost o ponechání pěš. pluku č. 16, f. Magistrát Banská Bystrica 1850 – 1922, sign. 6/1920, šk. 535.

⁷⁷ VHA Bratislava, VD 10, Kronika za rok 1930, f. VD 10, šk. 1.

⁷⁸ VHA Bratislava, VD 10, Kronika za rok 1930, ref. 77.

⁷⁹ VHA Bratislava, Velitelství 10. divise, Čj. 6237, Věc: Položení základního kamene k pomníku padlým v Badíne u Báňské Bystrice, hlášení programu, f. VD 10 Banská Bystrica, šk. 2.

⁸⁰ Bližšie pozri: *Šepkár* (Nápověda), 1, 1927, č. 4, s. 2, 11, 14.

čováním posledne menovanej hry časopis uviedol, že „... veľká výpravná starosvetská revue o 26 obrazoch sa prevedie podľa starej obľúbenej Nestroyovej frašky v dňoch 12. – 19. novembra. – Účinkuje veľký orchester hudby peš. pluku 26. Réžia Sedmík.⁸¹ Revue táto bude pre Banskú Bystricu veľkým prekvapením a bude prevedené všetko, čo možno v Banskej Bystrici podniknúť. Môžeme vopred prezradiť, že výprava bude veľmi pekná a že už mesiac členovia Divadelného združenia usilovne pracujú, aby príjemne prekvapili obecenstvo. V revue vystupuje i vlastná tanečná skupina. Záznamy na miesta prijíma už teraz predpredaj.“⁸² Hoci tento časopis v roku 1928, po siedmich vydaných číslach zanikol, predstavuje pomerne zaujímavý zdroj informácií o tejto pozoruhodnej spolupráci.

Príslušníci miestnej vojenskej posádky, najmä gážisti, sa zapájali do aktivít miestneho ochotníckeho divadelníctva aj v 30. rokoch 20. storočia.

Ak spomínane hudbu pešieho pluku 26, tá vystupovala na verejných priestranstvách pri príležitosti štátnych sviatkov a iných významných jubileí, ako sme to už naznačili. Ku kapelníkom vojenskej posádkovej hudby v meste v sledovanom období patrili napríklad Bedřich Holeček, Václav Novotný alebo Emanuel Kaláb.⁸³ Príslušníci pluku dokonca postavili kvôli hudobnej produkcii aj altánok v mestskom parku, pričom materiál naň dodalo mesto.⁸⁴

V celom sledovanom období zodpovedné orgány armády dbali na vystupovanie smerom navonok k civilnému sektoru, teda na reprezentáciu armády. Zaujímavé sú tak niektoré ďalšie frapantné prípady, ktoré sa odohrali na verejnosti, resp. vo vzťahu k nej a ktoré boli riešené disciplinárne. Napríklad 21. novembra 1926 na Hornom námestí (dnes Námestie Štefana Moyzesa – pozn. P. Ch.), neďaleko od vtedajšieho veliteľstva divízie, za účasti civilných svedkov oslovil rtm. Josef Vodehnal svojho kolegu rtm. Sejkora vulgárnym výrazom.⁸⁵ Bol za to potrestaný písomnou výstrahou a nezapočítaním služneho za dobu niekoľkých mesiacov. Obdobný prípad sa na verejnosti stal aj 11. decembra 1929 počas tanečnej zábavy v miestnej sokolovni. Vtedy rtm. Antonín Němec, predtým odmietnutý jednou paňou v tanci, na to podráždene zareagoval tak, že slovne napadol ju a taktiež jej partnera, ktorého dokonca rukou obmedzoval v pohybe. Disciplinárny výbor divízie v rozsudku (písomná výstraha) zdôraznil, že menovaný „...poškodil dobré jméno vojska, neboť jde o jednání nepřístojné a nepřipustné, které se stalo veřejně před mnoha lidmi“. Na druhej strane poľahčujúcou okolnosťou bolo, že sa obom civilným osobám pred svedkami ospravedlnil.

⁸¹ Ide o kapitána konceptnej služby Mariana Sedmíka, ktorý od augusta 1924 pôsobil ako dôstojník na posádkovom veliteľstve v Banskej Bystrici, pričom požíval dôveru viacerých nadriadených, vrátane generála Eduarda Kadleca. Do konca novembra 1927 tento dôstojník spreneveril viac ako 60 000 Kčs, pričom ich utrúcal na vlastné účely (cesty do Tatier, ženská spoločnosť, nákupy drahých šiat a iných módných doplnkov, materiálne zabezpečovanie vlastných koníčkov atď.). Dobrým príkladom jeho iracionálneho vzťahu k financiám je aj fakt, že služobnú cestu z Banskej Bystrice do Harmanca v zime absolvoval na saniach za poplatok 50 Kčs, hoci cesta vlakom by ho stála niekoľko halierov. Je zaujímavé, že jeden z jeho kolegov v divadelnom združení (rotmajster Petule), si na ňom pred odhalením kauzy nič zvláštneho nevšimol. V júli 1928 Divízny súd v Banskej Bystrici vymeral Marianovi Sedmíkovi trest dva roky ťažkého žalára. VHA Bratislava, prípad Marian Sedmík, Divisní soud v Banské Bystrici Dtr. 449/27 Jménem republiky..., f. Divisní soud Banská Bystrica, šk. 1.

⁸² Bližšie pozri: Šepkár (Nápověda), roč. 1, 1927, č. 4, s. 14.

⁸³ Bližšie pozri: BÁRDIOVÁ, ref. 1, s. 401–410.

⁸⁴ BÁRDIOVÁ, ref. 1, s. 399.

⁸⁵ VHA Bratislava, Kárný výbor 10. pěší divise, Kd Čj. 11/1927 15., f. Kárný výbor 10. d. 1933, šk. 2.

Navyše, disciplinárny výbor čín všeobecne charakterizoval, že zrejme ide o „...*poklesek uvažného, nakaženého mláde*“.⁸⁶ Tieto dva prípady, ktoré sme zámerne vyzdvihli, v porovnaní s 19. storočím, dobre interpretujú aj zmenu vo vnímaní vojenskej cti, teda fakt, že sa už žiaden vojenský súboj v období po číne medzi zainteresovanými osobami neodohral.

Mobilizácia československej armády v septembri 1938 prebehla vzhľadom na hospodárstvo Banskej Bystrice v podstate bez problémov. V dôsledku predchádzajúceho dostatočného sústredenia rôznych komodít v obchodoch a taktiež určeného, limitovaného množstva kupovaného tovaru na osobu nenastala žiadna ich frapantná absencia. Nedostatok benzínu bol zas ihneď vyriešený vytvorením autokolóny VII. zboru, ktorá „*stačila dovážať zásoby všetkého druhu aj benzínu*“.⁸⁷

Armáda mala v Banskej Bystrici vplyv aj na národnostnú a politickú situáciu a zároveň sama bola priestorom, kde ku konfrontácii politických názorov a národnostnej príslušnosti dochádzalo. Prejavovalo sa to už v období prevratu, vojny s Maďarskou republikou rád a takisto neskôr. Vojenské spravodajské orgány napríklad pozorne sledovali akékoľvek prejavy komunistickej agitácie pri vojsku. Napríklad o situácii praporev I/25 (Banská Bystrica) a III/25 (Zvolen) z apríla 1921 sa navrhuje, aby boli vojaci komunistického zmýšľania prevelení do Čiech „*ku spolehlivým jednotkám*“.⁸⁸

Vzhľadom na aktivity komunistickej strany v Banskej Bystrici, resp. prezenčne slúžiacich vojakov – komunistov stojí za pozornosť udalosť, ktorá sa stala v roku 1932. 6. novembra 1932 bola na mestských kasárňach pešieho pluku 26 vyvesená červená zástava. Nasledujúceho dňa 7. novembra 1932 bola rovnaká zástava vztýčená aj na stĺp elektrického vedenia pred kasárňami tohto útvaru v Radvani.⁸⁹ Na tejto udalosti, ktorá je výnimočná sama osebe, je zaujímavých niekoľko ďalších skutočností. Napríklad, že ju z rôznych uhlov pohľadu uviedli viaceré periodiká dokonca v Čechách. Ďalej je zaujímavé, že o takúto „popularitu“ mesta v tlači sa s najväčšou pravdepodobnosťou pričínil niektorý dôstojník pluku, ktorý tým sledoval vlastné, utilitárne ciele.⁹⁰ Ak sa zameriame na samotnú realizáciu činu, o jeho plánovaní sa diskutovalo už 30. októbra 1932 v Robotníckom dome. Spravodajskí dôstojníci pluku zároveň pri vyšetrovaní činu došli k záveru, že vojenskou osobou, ktorá vyvesila červenú zástavu na mestských kasárňach, bol voj. Michal Skála, ktorý zaň dostal odmenu 20 Kčs.⁹¹

Ďalším prípadom, o ktorý sa dokonca zaujímal aj Okresný úrad v Banskej Bystrici, bola kauza interbrigadistu Viliama Petrika zo Slovenskej Ľupče, ktorý padol v Španielsku v roku 1937.⁹²

⁸⁶ VHA Bratislava, Kárný výbor 10. peší divise, Kd Čj. 1/30 dův., f. Kárný výbor 10. d. 1933, šk. 2.

⁸⁷ MV SR ŠA Banská Bystrica, p. Banská Bystrica, 165/1939 prez. Predmet: Zásobovanie obyvateľstva za mobilizácie, K č. j. : 158/dův./1938. f. Okresný úrad Banská Bystrica, sign. 165/39-prez., šk. 105.

⁸⁸ VHA Bratislava, Veliteľství 10. peší divise, 27471/zprav, f. ZVV Bratislava 1921, šk. 8.

⁸⁹ VÚA-VHA Praha, Kasárna ppl. 26 v B. Bystrici – rudé prapory, f. MNO Prez., sign. 59-3-28, šk. 10 365. Pozri takisto: ČAPLOVIČ, M. *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (so zreteľom na Slovensko)*. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2001, s. 48. ISBN 80-88842-51-4.

⁹⁰ VÚA-VHA Praha, Kasárna ppl. 26 v B. Bystrici – rudé prapory, f. MNO Prez., sign. 59-3-28, šk. 10 365.

⁹¹ VÚA-VHA Praha, Kasárna ppl. 26 v B. Bystrici – rudé prapory, ref. 90.

⁹² Viliam Petrik (1907). Odvodový ročník 1927, kmeňový útvar – peší pluk 25. Počas vojenskej prezenčnej služby niekoľkokrát trestaný. 28. novembra 1936 odišiel do Španielska, kde 28. februára 1937 zahynul pri bombardovaní v lokalite Porcuno, front Jaen – juh. VHA Bratislava, K č. j. 473/938, f. Divisní soud Banská Bystrica 1938, šk. 23.; VÚA – VHA Praha, Sdružení čs. dobrovolníků ze Španělska, Prověřovací komise, Č. j.: 579/1948, f. 32, jedn. č. 537, Viliam Petrik. Pozri takisto: Vojenské dějiny Československa, III. díl (1918 – 1939). Praha : Naše vojsko 1987, s. 365.

Národnosť a politické presvedčenie konkrétnych vojenských a civilných osôb Banskej Bystrice vzrastali v súvislosti s postupným zhoršovaním medzinárodného postavenia Československej republiky v druhej polovici 30. rokov 20. storočia.

Z hľadiska nepriateľskej vojenskej špionáže v Banskej Bystrici v sledovanom období je rozhodne najzaujímavejší prípad štábného rotmajstra pešieho pluku 26 Pavla Czikorou. Zatknutím maďarského agenta Nándora Skarupinszkého 18. júla 1936, ďalej istého holiča z Národnej ulice v Banskej Bystrici v rovnaký deň a napokon aj Pavla Czikorou 27. júla 1936, sa začal vojenským spravodajským orgánom postupne odkrývať celý prípad. 3. augusta 1936 bol Czikora vyšetrovaný príslušníkmi 2. spravodajského oddelenia hlavného štábu v Prahe, vrátane podplukovníka Františka Moravca.⁹³ Vo svojej výpovedi vtedy priznal, že dvom spomínaným agentom prezradil napríklad viaceré informácie o dislokácii automobilovej roty v Kráľovej, údaje o personálnych počtoch, výzbroji a materiálnom zabezpečení četníctva v meste alebo o umiestnení vojenských skladov. Ďalej sa priznal k tomu, že odovzdal Skarupinszkému služobný predpis Sm – 86. Za tieto informácie prevzal finančnú hotovosť 400 Kčs. Je zaujímavé, že sa s agentmi stretával napríklad v hostinci Tscherni alebo v parku v Národnej ulici. Rozsudok v spomínanom prípade nad Pavlom Czikorom nakoniec nebol vynesený, pretože za predbežne nezistených okolností 10. augusta 1936 zomrel.⁹⁴

2. spravodajské oddelenie banskobystrickej 10. divízie ďalej venovalo v roku 1938 zvýšenú pozornosť aj osobe mjr. just. Bedřicha Wirtha. Vojenským spravodajcom napríklad neuniklo, že tento dôstojník, bývajúci v podnájme v kaštieli v Kráľovej, počúval spolu s ďalšími civilnými osobami – priaznivcami nacistického režimu – ríšsky rozhlas.⁹⁵ Okrem toho preverovali aj jeho kontakty s majiteľom kaštieľa Júliusom Badinym.⁹⁶

Československí vojenski spravodajcovia vypočúvali a preverovali koncom 30. rokov v Banskej Bystrici aj ďalšie vojenské osoby i civilné osoby, ktoré mohli získať informácie vojenského charakteru a poskytnúť ich protivníkovi.⁹⁷

Napriek tomu, že Hlinkova garda (HG) v prvých mesiacoch svojej existencie v Banskej Bystrici mala určité sympatie aj u prezenčne slúžiacich vojakov,⁹⁸ v neskoršom období a po vzniku Slovenského štátu sa prejavovala medzi Hlinkovou gardou a armádou najmä disproporcija a vzájomná rivalita.

⁹³ VHA Bratislava, Protokol sepsaný dne 3. srpna 1936 v kanceláři 2. odd. hl. štábu s Pavlem Czikorou, štábním rtm. pěchoty, pěš. pl. 26, účetním 3. pol. Roty, f. Divisní soud Banská Bystrica 1936, šk. 13.

⁹⁴ VÚA – VHA Praha, Kmenový list Pavel Czikora.

⁹⁵ VHA Bratislava, Dodatek k čj. 48159 Dův. /2. odděl. 1938 ze dne 19. srpna 1938, f. VZ VII, šk. 108.

⁹⁶ VHA Bratislava, Velitelství 10. divise, Čj. 17632 Taj./ 2. odděl. 1938, Wirth Bedřich, mjr. just., šetření, f. VZ VII, šk. 108.

⁹⁷ Například spravodajsky preverovali aj istú barovú tanečnicu, ktorá sa v októbri 1937 prisťahovala zo Zvolena do Banskej Bystrice a bola podozrivá zo špionáže v prospech nacistického Nemecka. VHA Bratislava, Četnická stanica Ban. Bystrica, okres Banská Bystrica, Čís. jedn. 1105 dův. /1937, f. VD 10 Banská Bystrica, šk. 1.

⁹⁸ Například 17. novembra 1938 po tom, čo bolo viacero prezenčne slúžiacich vojakov zadržaných v meste v tzv. zakázaných zábavných miestnostiach (Szende, Boccaccio a iné), došlo k incidentu medzi veliteľom hliadky asistenčnej roty a príslušníkom HG. Diskusia na ulici medzi zúčastnenými vyvolala prejavy sympatií niektorých zadržaných vojakov k HG. VHA Bratislava, Peší pluk 26 Náhradní prapor, Čj: 16 009/zprav. dův 1938, Věc: Incident vyvolaný HG, f. Divisní soud Banská Bystrica 1938, šk. 21.

V posledných troch mesiacoch existencie Československej republiky sa táto animozita vystupňovala. Napríklad v priebehu februára 1939 boli zaregistrované, okrem iného, tri prípady, keď príslušníci Hlinkovej gardy prejavili odpor voči noseniu sokolského odznaku Čechmi. V dvoch prípadoch išlo o ženy, v treťom prípade išlo o škpt. just. Dr. V. Wackershausera. Ten bol 12. februára 1939 v Národnej ulici dvoma príslušníkmi HG vyzvaný, aby si z kabáta sňal takýto odznak.⁹⁹

Rekapitulujúc uvedenú problematiku môžeme najprv všeobecne uviesť, že vojenský význam Banskej Bystrice v období Československej republiky 1918 – 1939 v porovnaní s predchádzajúcim obdobím rakúsko-uhorskej monarchie všeobecne vzrástol. Ak v ére dualizmu bolo v Banskej Bystrici umiestnené veliteľstvo pluku, respektíve nanajvýš brigády, k 1. septembru 1938 tu už sídlilo veliteľstvo zboru. Konkrétnym zhmotnením týchto organizačných zmien bola vzhľadom na urbanizmus mesta predovšetkým novostavba veliteľstva VII. zboru postavená ad hoc.

Z analýzy predmetnej problematiky ďalej vyplýva, že mesto samotné vychádzalo československej armáde všemožne v ústrety a usilovalo sa jej jednotky „na svojej pôde“ za každú cenu udržať. Bolo preto ochotné realizovať aj komplikované a riskantné finančné operácie. Na druhej strane sa napriek mnohým snahám celé medzivojnové obdobie nepodarilo uspokojivo vyriešiť pálčivú otázku ubytovania vojenských osôb. Dočasné umiestnenie vojakov a vojenských orgánov v civilných budovách (reálne gymnázium, kovorobná škola, justičná budova tzv. sédria, kúpeľná budova na Sliači atď.) sa ukázalo ako krátkodobé a v niektorých prípadoch dokonca ako úplne kontraproduktívne riešenie.

Gážisti československej armády mali v spoločnosti Banskej Bystrice stabilné a čestné miesto. Napriek tomu, že sa vyskytli aj odmietavé a vulgárne reakcie na činnosť československej armády (napríklad v súvislosti s používaním češtiny ako veliaceho jazyka),¹⁰⁰ v rámci interakcie armády a civilného sektoru prevládali pozitíva. Vyplývalo to, okrem iného, aj z práce na poli kultúrnom, spoločenskom a športovom, ktorú pre mesto viacerí vojenský gážisti vykonali.

V porovnaní s nimi sa, vo vzťahu k mestu, v inej situácii nachádzali prezenčne slúžiaci vojaci. Tí mesto vnímali najmä cez prizmu svojich služobných povinností, absencie aktivít, na ktoré boli z „civilu“ zvyknutí, výšky slúžneho atď.¹⁰¹

Podiel československej armády na realizácii mnohých spoločenských, kultúrnych a športových podujatí v meste znamenal zintenzívnenie kontaktov s civilným sektorom v takej miere, ako to predtým v období rakúsko-uhorskej monarchie nebolo.

⁹⁹ VHA Bratislava, Velitelství VII. sboru. č. j. 91 091 dův. 2. odděl. 1939. Věc: Hlinkovy gardy – zákrok proti nošení sokolského odznaku, f. 53, šk. 12.

¹⁰⁰ 29. januára 1931, počas nočného cvičenia technickej roty pešieho pluku 26 v priestore Tajov – Podlavice, došlo k incidentu medzi dôstojníkom tejto jednotky npor. Štefanom Pohrancom a istým civilným občanom z Podlavíc. Civilista idúci na saniach najprv vulgárne vyzýval tohto dôstojníka, aby sa s jednotkou vystúpil z ťažko prichodnej, snehom zaviatej cesty. O niečo neskôr, keď sa niektorí vojaci tejto roty po súhlase svojho veliteľa občerstvovali v priestoroch hostinca v Podlaviciach, tu došlo k opätovnému vulgárnemu slovnému napadnutiu npor. Š. Pohranca, a to tým istým civilistom. Je zaujímavé, že generál Eduard Kadlec po oboznámení sa s prípadom nariadil viesť voči npor. Š. Pohrancovi disciplinárne konanie, keďže preukázal „...naprostý nedostatok stavovského a veliteľského vedomí a vojáké hrdosti...“. VHA Bratislava, Opis spisu, Velitelství 10. pěší divise, Čj. 4412/1. osob. dův. 1931, Věc: Pohranc Štěpán, npor. p. pl. 26. – kárné řízení, f. ZVV Bratislava 1931, šk. 109.

¹⁰¹ Reálne to dokladajú viaceré listy a pohľadnice vojakov prezenčnej služby, v ktorých sa svojim príbuzným a známym sťažovali na nedostatky. Napríklad jeden z vojakov svojej matke v pohľadnici napísal: „Jsem v Banské Bystrici, na manévry jsem nešel, ale mnoho to lepší není, neb jsem každý druhý den ve službě. Chodíme na stráže taky až hodinu cesty. Málo se vyspím, tak se zde špatně spravím.“ Pohľadnica vojaka prezenčnej služby z roku 1922 adresovaná A. L. Dokument v zbierke autora.

Hoci sa niektorí dôstojníci československej armády – Česi s Banskou Bystricou nežžili a túžobne očakávali prevelenie,¹⁰² mnohí z nich odchádzali po rozpade Česko-Slovenska v marci 1939 aj s tým vedomím, že pre rozvoj mestskej spoločnosti v Banskej Bystrici nezištne veľa vykonali.

P. CHORVÁT: DIE TSCHECHOSLOWAKISCHE ARMEE UND DIE STADTGESELLSCHAFT IN BANSKÁ BYSTRICA IN DEN JAHREN 1918 – 1939 (GRUNDRISS EINER PROBLEMATIK)

In der vorliegenden Studie richtet sich die Aufmerksamkeit auf die vier miteinander verknüpften thematischen Bereiche:

1. Ausbau von Kasernen und Urbanismus,
2. Armee und das gesellschaftliche, bzw. kulturelle Leben der Stadt,
3. Armee und die Wirtschaft der Stadt,
4. Das Einwirken der Garnison auf die politische und nationale Lage in der Stadt.

Im Rahmen der Tschechoslowakischen Republik (1918 – 1939) wurde Banská Bystrica zum politischen, kulturellen und Bildungszentrum für die das Gebiet der fast gesamten mittleren Slowakei. Gleichzeitig gewann die Stadt aufgrund der starken und zahlreichen Besatzung der Tschechoslowakischen Armee eine große militärische Bedeutung.

Der Autor der vorliegenden Studie richtet seine Aufmerksamkeit u. a. auf den mit dem Urbanismus eng zusammenhängenden Ausbau von Militäranlagen und –objekten der Tschechoslowakischen Armee in der Stadt. Der Sitz der Kommandantur des VII. Armeekorps wurde ad hoc erbaut als Folge der zunehmenden militärischen Bedeutung von Banská Bystrica in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Trotzdem ist es nicht gelungen, die in der Zwischenkriegszeit brennende Frage der Unterbringung des Armeepersonals zu lösen.

Angesichts des gesellschaftlichen und kulturellen Lebens der Stadt im verfolgten Zeitraum führt der Autor mehrere Veranstaltungen auf, an deren Organisation die Tschechoslowakische Armee beteiligt war. Ausführlicher interpretiert werden z. B. Theatervorführungen, Auftritte der Militärmusikkörper, Sportrennen usw. Die Studie befasst sich auch mit dem Angebot und Möglichkeiten an Freizeittätigkeiten für die Offiziere und Feldweibel der Tschechoslowakischen Armee in der Stadt.

Thematisiert werden des Weiteren die wirtschaftliche und ökonomische Lage der Stadt im engen Bezug auf die Armee. Es wird betont, dass sich die Stadtverwaltung völlig bewusst war über die Bedeutung der Anwesenheit der Armeebesatzung in der Stadt und den daraus resultierenden wirtschaftlichen Vorteile, und diebstahlsfrei keine Anstrengungen scheute, um die Garnison in der Stadt zu halten; sie war auch zu mehreren komplizierten und aus finanzieller Hinsicht riskanten Unternehmen bereit.

Die örtliche Garnison stellte im ganzen verfolgten Zeitraum eine Plattform dar, in der es zum Austausch von politischen Meinungen und konkreten politischen Ausdrücken von Armeeingehörigen unterschiedlicher Nationalitäten kam.

Abschließend stellt der Autor fest, dass die zwanzigjährige Wirkung der Tschechoslowakischen Armee in der Stadt eine eindeutige Bereicherung mit sich brachte für das gesellschaftliche, kulturelle und sportliche Leben der Stadt und zur Intensivierung der Kontakte mit dem Zivilsektor führte in einem vorher, zu Zeiten der österreichisch-ungarischen k. u. k. Monarchie nie da gewesenem Ausmaß.

¹⁰² Jeden z dôstojníkov operačného oddelenia 2. československej pešej divízie, evidentne nadväzujúci intímny kontakt s istou slečnou v Čechách, na margo toho takmer melancholicky konštatoval: „Dnes a včera bylo krásně, jako na jaře. Ach, lépe bude, až jaro přijde. Nezastihne mne již na Sl. (Slovensku – pozn. P. Ch.). Užil jsem zde jednoho jara a po druhém netoužím“. List poľnej pošty dôstojníka 2. československej pešej divízie slečne A. K. z 19. 1. 1920. Dokument v zbierke autora.